

Johno Miliaus rašymo priemonė – banglentė

Arūnas Brazauskas

Filmus „Nasrai“, „Šių dienų apokalipsė“, „Konanas barbaras“, „Raudonojo spalio“ medžioklė“, „Teksaso reindžeriai“ sieja scenarijų autoriaus Johno Miliaus pavardė. „Mėgstu napalmo kvapą rytais“, – ši bent jau anglakalbių pasaulyje kultinė frazė iš Franciso Fordo Coppolos filmo „Šių dienų apokalipsė“ (1979 m.) – J.Miliaus vizitinė kortelė.

Nors lietuviname pavardę – John Milius vadiname ne Miliusu, o Miliumi, Jonu jo nepravardžiuosime. Kitaip nei Jonas Mekas, J. Milius (g. 1944 m.) lyg ir netapatina savęs su lietuvybe, nors jo dukterys, įvardytos pagal lietuviškų pavardžių rašybos taisykles, būtų Miliūtės. Užtat J. Milius visiškai sutapęs su Holivudu – legendinis kino scenarijų autorius bei režisierius, F. Coppolos ir Steveno Spielbergo draugas.

Kilęs iš Lietuvos

Miliaus lietuviška kilmė neretai primenama greta kitų Holivudo „lietuvių“ – „Foresto Gampo“ (1994 m.) kūrėjo Roberto Zemeckio (g. 1952 m.), aktoriaus Charleso Bronsono (1921–2003), kurio pavardė pagal metriką tai rašoma, tai nerašoma skliaustuose – Karolis Dionyzas Bučinskis. Lyg ir smulkmena, skirianti J. Milių nuo Ch. Bronsono, – pastarasis katalikas, o pirmasis judėjas. Vadinasi, ir J. Miliaus lietuvybė gali būti litvakiška. J. Miliaus tėvas buvo vardu Williamas Styxas Milius.

Tiems, kuriems lietuviškai skambantys vardai glosto tapatybę, derėtų daugiau pastudijuoti J.Miliaus biografiją, jo saviraišką. Greta standartinio smalsumo ir palankumo kilmei iš Lietuvos gal atsirastų nerimo – juk asmuo nestandartinis.

Tačiau nereikia gąsdintis – juk visi kuriame pasakas apie save. Ko norėti iš talentingo žmogaus, kuris labai brangiai parduoda savo parašytas istorijas ar netgi tampa kino personažu. Brolių Coenų filmo „Didysis Lebovskis“ („The Big Lebowski“, 1998 m.) personažas Valteris Sobčiakas, kietas vyrukas, (suvaidino Johnas Goodmanas) yra tarsi nulietas J.Milius.

2012-aisiais J. Milius kalbėjo apie save: „Nesu reakcingas. Esu tiesiog dešiniojo sparno ekstremistas, gerokai nutolęs nuo krikščioniškosios tapatybės žmonių ir panašių į juos, nužengęs toliau dalykų, kurių jie net negali įsivaizduoti. Esu tiek toli už ribos, kad esu maoistas. Esu anarchistas. Visada buvau anarchistas. Kiekvienas tikras dešinysis, jeigu jis eina pakankamai toli, nekenčia visų vyriausybės formų, nes vyriausybės turėtų būti kuriamos galvijams, o ne žmogiškoms būtybėms.“

Lietuviška pavardė, japoniškas turinys

Johnas Frederickas Milius gimė Sent Luise, Misūrio valstijoje. Tėvas, pardavęs batų gamybos verslą, įsikūrė Vakarų pakrantėje ir daugiau nedirbo, tad, matyt, nelaikytinas tiesiog batsiuviu. Kalifornijoje jauniausias iš trijų vaikų J.Milius atsistojo, sakytume, ant savo visos kūrybos pagrindo – banglentės. Kadangi nebuvo drausmingas, tėvai jį išsiuntė į nuošalią privačią mokyklą kalnuose, kur J. Milius tapo ne vien nepailstančiu skaitytoju, bet ir rašytoju – kūrė apsakymus. Pasak jo, labai anksti išmokęs rašyti kokiu nori stiliumi – galėjęs mėgdžioti Ernestą Hemingway‘ų, Jacką Kerouacą, Johną Melville‘į, kurio „Mobis Dikas“ tapo scenaristą maitinančia versme.

Miliui darė įspūdį banglentininkų pasakojimai. 1976-aisiais duotame interviu jis pasakojo: „Mano religija buvo banglentės. Kitas dalykas, kuris mane labai paveikė jaunystėje, buvo visa tai, kas susiję su Japonija. Studijavau dziudo imtynes, kendo kardų kovą, tapybą. Geriau jaučiausi su japoniškais daiktais ir japonais negu su europiečiais. Mane žavi feodalizmas bet kurioje šalyje, bet kuriuo laikotarpiu. Aš suprantu Azijos žmonių mintijimą, man tai prasminga. Dzenas yra labai praktiškas, visas tuo pagrįstas daiktų suvokimas yra logiškas, o daugelis vakarietiškos motyvacijos dalykų – godumas, verslumas – man nepatinka, nesuprantu jų prasmės.“

Norėjo tapti jūrų pėstininku, eiti savanoriu į Vietnamo karą, tačiau nebuvo paimtas dėl astmos. „Jaučiausi atstumtas kaip žmogus“, – savo savijautą apibūdino

J. Milius.

„Valkirijų skrydis“ ir kitos legendos

Tiek J. Miliaus giluminės biografijos faktų pakanka kultinei frazei iš kultinio filmo bene garsiausios scenos „atrakinti“. Sraigtasparnių ataka aidint Richardo Wagnerio „Valkirijų skrydžiui“ – ne vienam daugelį kartų matytas vaizdas.

Kai Vietname JAV kariai rengiasi operacijai, tarp kraunamos amunicijos matyti ir banglentės. Kai kurie iš 2000-aisiais gimusių žiūrovų gal pirmąkart pamato juostinį magnetofoną – šitas daiktas atrodo keistesnis už sraigtasparnyje greta įtaisytą kulkosvaidį. „Valkirijų skrydį“ užleidžia vienas iš karių. Užpuolama taikiai atrodanti, tačiau ne visai taiki vietnamiečių gyvenvietė. Operacijai vadovaujantis papulkininkis Bilas Kilgoras atrodo šiek tiek trenktas. Atokvėpio minutę po desanto išlaipinimo jis tai sako, kad plaukti banglente čia saugu, tai šaukia jau plaukiančiam kariui, kad neplauktų, tai pats, atrodo, ketina stoti ant banglentės. Jis įsako pasodinti į sraigtasparnį ir išgabenti vietnamietę, pribėgusią su sužeistu vaiku. Tuo pat metu atskridę lėktuvai napalmo bombomis užmėto tai, kas liko iš kaimo. Papulkininkis sako mėgstantis napalmo kvapą rytais: „Kvepia kaip… pergalė. Kada nors šis karas pasibaigs.“

Kadangi išmanieji telefonai ir interneto prieigos dabar labiau išplitę negu banglentės, būtų gaila popieriaus visiems J. Miliaus darbams surašyti ir aprašyti.

Apie dailininko ar istoriko karjerą svajojantis jaunuolis kartą užklydo į kino teatrą, kur buvo rodomi Akiros Kurosawos filmai. Vėliau ėmė studijuoti kinematografiją Pietų Kalifornijos universitete. 1968 m. J. Milius pardavė pirmuosius scenarijus. 1971-aisiais F. Coppola pasiūlė jam parašyti „Šių dienų apokalipsės“ scenarijų, paskui dar pridėjo ir savo ranką – titruose du scenaristai ir nuoroda į lenkų kilmės anglakalbį rašytoją Josephą Conradą (1857–1924), kurio romano siužetą scenaristai supynė su Vietnamo karu. Filmas išėjo į ekranus 1979 m.

Daugiausia pinigų J. Milius uždirbo atvėręs kelią į didįjį ekraną Arnoldui Schwarzeneggeriui – 1982 m. pasirodė J.Miliaus statytas „Konanas barbaras“. Su tuo susijusius „tikrus“ pasakojimus reikėtų priskirti Holivudo folklorui: sunku pasakyti, kas kino žmonių skleidžiamose istorijose tikra, o kas pramanyta. Vis dėlto pats A. Schwarzeneggeris savo biografijoje rašo, kad „Konano“ prodiuseris Dino De Laurentiis sudvejojo, ar austras kultūristas tinka pagrindiniam vaidmeniui, nors J. Milius parašė scenarijų turėdamas omeny būtent A.

Schwarzeneggerį. Prodiuseris pareiškė, kad A. Schwarzeneggeris yra nacis. J. Milius atsakęs: „Ne, Dino. Šioje komandoje yra vienintelis nacis. Ir tai esu aš. Aš nacis.“

Milius šešerius metus buvo Nacionalinės ginklų asociacijos (*National Rifle Association*, NRA) direktorių tarybos narys. NRA gina JAV konstitucijos Antrąją pataisą, draudžiančią riboti šaunamųjų ginklų nuosavybę. Ne vienoje JAV valstijoje galima atvirai nešioti net ir automatinius ginklus. Tiesa, policija tokius šaulius iškart tikrina. Rašydamas scenarijų filmui „Purvinasis Haris“ („Dirty Harry“, 1971 m., Dino Siegelio filmas, kuriame pagrindinį vaidmenį atliko Clintas Eastwoodas) J. Milius dalį honoraro pasiėmė šaunamaisiais ginklais.

Milius samdytas Kūrybinių technologijų instituto konsultantu. Ši įstaiga (*Institute for Creative Technologies*) 1999 m. buvo įkurta JAV armijos pinigais. Tikslas – pasitelkus Holivudo industriją kurti treniruoklius, mokomuosius žaidimus ir realių karinių situacijų interaktyvius modelius (simuliatorius).

Meilė ginklams neapsaugojo J.Miliaus nuo finansinių netekčių: jo paties buhalteris ir geras draugas nugvelbė apie 3 mln. dolerių.

Tris kartus vedęs, trijų vaikų tėvas J.Milius 2010-aisiais patyrė insultą. Negalėjo judėti, sunkiai kalbėjo, tačiau pamažu atsigavo ir, atrodo, yra pajėgus baigti serialą apie Čigischaną, kuriam pats ir parašė scenarijų.

Rašyti negalima išmokti

Johnas Milius, kelių dešimčių ekranizuotų scenarijų autorius (nekalbant apie likusius stalčiuose), keliolikos filmų režisierius, Erikui Baueriui pasakoja apie rašymo meną.

Ko jūs išmokote apie scenarijų rašymą per dvejus metus kino studijų Pietų Kalifornijos universitete?

Išmokau viską, ką reikia žinoti. Turėjau nuostabų mokytoją Irwiną Blackerį, ir mokykloje jo visi bijojo, nes jis laikėsi labai įdomios pozicijos. Jis pateikdavo neužpildytą scenarijaus formą, kurios baisiai nekenčiau, ir jeigu jūs, perkeldamas scenarijų iš juodraščio į tą lentelę, padarydavote nors vieną klaidą, jisai jus sukirsdavo atsiskaitant. Jo požiūris buvo toks, kad mažų mažiausia, ko galite išmokti, yra užpildyti formą. „Negaliu rašyti pažymio jūsų turiniui. Negaliu jums

pasakyti, kad jums reikėtų rašyti šitą istoriją, o ne kitą. Negaliu išmokyti jūsų, kaip sukurti turinį, tačiau, žinoma, galiu reikalauti, kad padarytumėte tai tinkamu pavidalu.“ Jis niekad nepasakodavo apie personažų sekas ar ką nors panašaus. Jis paprasčiausiai kalbėdavo apie gerą giją – kaip papasakoti gerą istoriją. Jis sakydavo: „Darykite, ko jums reikia. Būkite radikalūs ir narsūs, kokie tiktai galite. Naudokitės tais būdais, kurių norite. Laisvai kurkite epizodą iš anksto, nors pagrindinis veiksmas dar neprasidėjo, nukelkite ką nors po veiksmo pabaigos, išankstinio epizodo vidury jauskitės laisvi į tą vietą įkelti dar vieną išankstinį epizodą. Laisvai naudokite pasakojimą už kadro – visus jums prieinamus įrankius.“ Aš pats sakydavau scenaristų klasei: „Per penkiolika minučių galiu jus išmokyti bazinių technikų. Po to viskas jūsų valioje.“

Naudodavau „Mobio Diko“ pavyzdį, nes manau, kad „Mobis Dikas“ yra geriausias visų laikų meno kūrinys. Mano mėgstamas meno kūrinys. Pasakodavau ir pabrėždavau, kaip dramatiškai pasirodo personažai, kaip atsargiai jie vedami siužeto kamšaty. „Mobis Dikas“ buvo tobulas scenarijus, tobulas mane dominančios dramos pavyzdys. Kerouacas buvo kitas rašytojas, padaręs man didžiulę įtaką, – jo romanas „Kelyje“, kuriame nėra griežto, linijinio pasakojimo, o tik išsidrėbęs pagrindinis veikėjas. „Mobis Dikas“ ir „Kelyje“ yra visiškai skirtingos rūšies romanai, tačiau abu itin tvarkingi – nė vienoje iš tų knygų niekas nevyksta atsitiktinai.

Ar galėtumėte pasakyti, kad jūsų pradinis „Šių dienų apokalipsės“ scenarijus artimesnis Kerouacui?

Nežinau. Jūs taip pat galite pasakyti, kad tai labai panašu į „Mobį Diką“. Jūs pradedate nuo personažo, kuris nusispjovė ant gyvenimo ir staiga yra ištrenkiamas iš dušo ir įkeliamas į laivą. Jam pasakoma – tau teks medžioti baltą banginį upės ištakose. Nežinau. Niekada apie tai negalvojau.

veidas
LIETUVOS KULTŪROS TARYBA
LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA
Atkurtai Lietuvai 100